

Квартальне опитування підприємств

№ 3 (29)
Серпень 2009

- Агрегований показник перспектив промисловості зменшився з -0,11 у квітні до -0,13 в липні.
- Очікування керівників підприємств щодо змін загальноекономічної ситуації в наступні шість місяців погіршилися.
- Другий квартал поспіль продовжує зростати вага несприятливого регуляторного клімату в якості перешкоди зростанню виробництва.
- В II-му кварталі обсяг пропозиції та прийнятність короткострокових кредитів для підприємств, на думку менеджерів, не змінились, а довгострокових — зменшились.
- Зростання виробництва у II-му кварталі було меншим, ніж очікували керівники підприємств.
- Половина опитаних керівників підприємств не планують змінювати обсяги виробництва в наступні три місяці.
- У II-му кварталі відбулось суттєве збільшення кількості нових замовлень порівняно до I-го.
- Тенденції до зменшення зайнятості на підприємствах уповільнилися, в III-му кварталі менеджери не очікують їхнього продовження.
- За очікуваннями менеджерів, ціни сировини зростатимуть у III-му кварталі приблизно такими ж темпами, як і в II-му, а ціни реалізації — більшими.

Панель з 300 підприємств обробної промисловості використовується для моніторингу оцінок та очікувань керівників підприємств щодо змін ділового середовища загалом та показників роботи підприємств.

У цьому числі представлені результати опитування з 6 липня по 3 серпня 2009 року

Показник: Q2'09 до Q1'09

Очікування: Q3'09 до Q2'09

Діловий клімат: оцінка липень 09, очікування на 6 місяців

ЗАГАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ

Агрегований показник перспектив промисловості

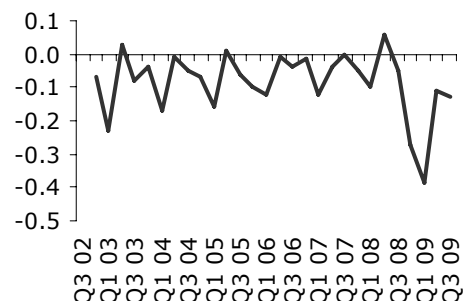
Агрегований показник перспектив промисловості у липні становив -0,13. Його значення, після різкого зростання в квітні порівняно до лютого на 28 пунктів (з -0,39 до -0,11), в липні порівняно до квітня знизилось на 2 пункти. Це сталося, головним чином, через погіршення виробничих планів підприємств (див. Виробничі показники). Проте негативний вплив цього компоненту був частково зменшений покращанням двох інших складових Агрегованого показника. Зокрема зменшилось значення компоненту "запаси нереалізованої продукції" (з -0,17 у квітні до -0,23 в липні) та збільшилось значення компоненту "оцінка наявного портфеля замовлень" (-0,73 у квітні та -0,66 в липні). Тобто такі тенденції, за умов більш оптимістичних виробничих очікувань, могли б призвести до зростання значення всього Агрегованого показника.

Діловий клімат

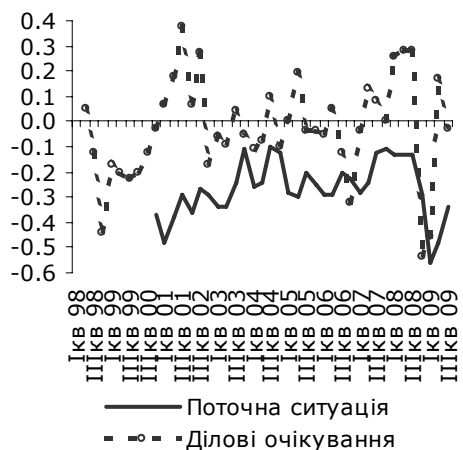
У липні оцінка поточної загальноекономічної ситуації керівниками підприємств, порівняно до квітня, дещо покращилась: значення індексу якості ділового середовища підвищилось з -0,48 до -0,34. Це сталося за рахунок зростання частки опитаних керівників, які оцінюють бізнес-середовище як добре (з 1,8% в квітні до 8,0% в липні) та, одночасно, зменшення частки тих, хто вважає середовище поганим (з 52,4% до 47,6%). Частка керівників, що задовільно оцінюють бізнес-середовище практично не змінилась (45,8% у квітні та 44,4% в липні). Це характерно для підприємств усіх галузей промисловості, форм власності та розмірів. Крім того, чим менше підприємство, тим гірші оцінки ділового середовища.

В той же час, очікування керівників підприємств щодо майбутніх змін ділового середовища погіршилися. Індекс очікуваних змін ділового середовища зменшився з 0,17 у квітні до -0,03 в липні. Це сталося через одночасне зменшення частки "оптимістів" (з

Агрегований показник перспектив промисловості

Індекси ділового середовища

Автори:
Яна Дворак
Оксана Кузяк

Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультаций
вул. Рейтарська 8/5-А, 01034 Київ
Тел. (+38044) 278-63-42/60
Факс (+38044) 278-63-36
E-mail: institute@ier.kiev.ua
<http://www.ier.com.ua>

33,6% у квітні до 23,3% в липні) та зростання частки "песимістів" (з 21,7% до 28,9%). Також збільшилась частка менеджерів, які не очікують ні позитивних, ні негативних змін загальноекономічної ситуації протягом наступних шести місяців (44,7% у квітні та 47,8% в липні).

Регуляторний клімат

Частка менеджерів, на думку яких несприятливий регуляторний клімат є вагомою перешкодою зростанню обсягів виробництва на їх підприємствах, збільшилась в липні порівняно до квітня з 37,7% до 49,0%. Це сталося за рахунок суттєвого підвищення значення одного з трьох компонентів комбінованого показника "несприятливий регуляторний клімат", а саме: високий регуляторний тиск (з 25,5% до 39,1%). Абсолютне значення цього показника та його динаміка є різними для підприємств різного розміру. Найбільше зростання числа менеджерів, які вважають високий регуляторний тиск вагомою перешкодою діяльності, спостерігається в групі підприємств середнього розміру (з 18,5% у квітні до 39,6% в липні), далі йдуть великі (з 25,0% до 35,6%) та малі підприємства (з 33,3% до 40,8%).

Значення другого компоненту комбінованого показника "несприятливий регуляторний клімат" — "часті зміни в економічному законодавстві" — зменшилось майже вдвічі (з 19,0% у квітні до 10,5% в липні). А от значення третього компоненту — "корупція" — поки що залишається без змін (14,3% у квітні та 14,7% в липні). (Див. ПЕРЕШКОДИ ВИРОБНИЦТВУ).

Оцінка економічної політики Уряду

Середня оцінка, яку дали респонденти в липні діяльності Уряду, практично не змінилась порівняно до квітня й залишається низькою (2,17 балів до 2,14 бала за п'ятибальною шкалою). Як свідчать результати дослідження, серед всіх опитаних керівників підприємств частка тих, хто оцінюють роботу Уряду негативно у липні залишається такою ж, що й в квітні (62,0%), а частка тих, хто ставиться позитивно зростає з 4,8% до 6,7%. При цьому все ще залишається досить великою частка керівників підприємств, які вагаються з висловленням своїх думок з цього приводу: майже кожен третій респондент (31,4%) обрав варіант "важко відповісти" або не відповів на питання.

Оцінки діяльності Уряду залежать від регіону розташування підприємств. Найменшу оцінку економічній політиці Уряду дали керівники підприємств Львова (1,65), далі йде Київ (2,12), Хмельницький (2,30) та Харків (2,38). Найвище оцінили роботу Уряду респонденти із Сум (2,46 бала).

Клімат на ринку запозичень

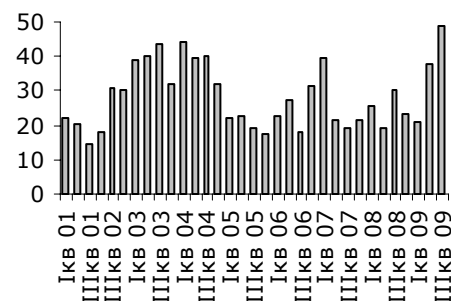
У II-му кварталі клімат на ринку запозичень характеризується, з одного боку, незмінністю обсягу пропозиції короткострокових кредитів та її зменшенням для довгострокових кредитів. Так, частка менеджерів, які вважають, що банки готові надати кредит такому підприємству як їхнє, у I-му кварталі становила 33,5%, а в II-му — 34,1% для короткострокових та, відповідно, 29,2% і 22,7% для довгострокових кредитів.

З іншого боку, доступність короткострокових кредитів для підприємств, на думку опитаних, у II-му кварталі практично не змінилась порівняно до I-го. Зокрема, частка менеджерів, які погоджуються з думкою, що їхнє підприємство може дозволити собі взяти кредит, у I-му кварталі становила 22,5%, а в II-му — 20,7%. Для довгострокових кредитів значення відповідного показника зменшилось з 17,5% до 12,4%.

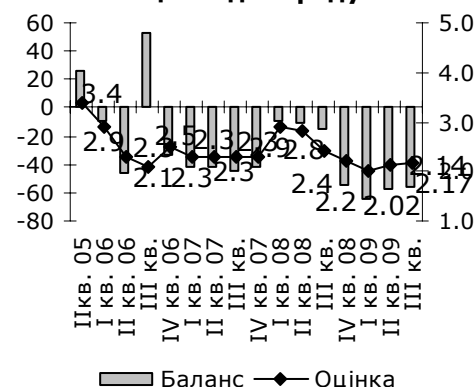
ВИРОБНИЧІ ПОКАЗНИКИ

В II-му кварталі, як і очікували керівники підприємств, темпи росту промислового виробництва збільшились. Значення *індексу виробництва* суттєво підвищилось з -0,54 в I-му кварталі до 0,10

Несприятливий регуляторний клімат, % підприємств

Оцінка дій Уряду

■ Баланс —● Оцінка

Клімат ринку запозичень

в II-му. Проте зростання виробництва у II-му кварталі було меншим, ніж очікували менеджери. Так, значення *індексу очікуваного виробництва* на II-й квартал становило 0,22.

Про зростання виробництва у II-му кварталі повідомляють керівники підприємств усіх галузей промисловості. Найвищі значення *індексу виробництва* зафіксовані для підприємств харчової та легкої промисловостей (0,26 та 0,15 відповідно), найнижчі — для підприємств деревообробної (-0,38) та поліграфічної (-0,34) галузей. Найсуттєвішим зростання виробництва є для великих підприємств (501-1000 працівників). Значення відповідного індексу істотно збільшилось з -0,61 в I-му кварталі до 0,29 в II-му. Менеджери середніх та малих підприємств повідомляють про менш значне поживлення виробництва порівняно з I-м кварталом (з -0,53 до 0,02 та з -0,67 до -0,16 відповідно). Збільшення значення *індексу виробництва* зафіксоване для підприємств усіх форм власності. Найвищим воно є для приватизованих підприємств (0,04), для державних і приватних — -0,03 та -0,10 відповідно.

В III-му кварталі керівники підприємств не планують суттєвого поживлення виробничої активності. *Індекс очікуваного виробництва* зменшився з 0,22 (на II-й квартал) до 0,05 (на III-й квартал). Кожне друге опитане підприємство (50,0%) не планує змінювати обсяги випуску у III-му кварталі порівняно до II-го, 26,5% — мають наміри збільшувати випуск продукції і 23,5% планують скоротити обсяги виробництва (для порівняння: у II-му кварталі збільшили випуск продукції 38,6% підприємств).

Серед підприємств різних галузей промисловості найбільш оптимістичні виробничі плани мають підприємства харчової промисловості (0,25) та промисловості будівельних матеріалів (0,14). Настрії керівників підприємств різних розмірів суттєво не відрізняються: значення *індексу очікуваного виробництва* для малих, середніх та великих підприємств становлять, відповідно 0,05, 0,00 та 0,04. Серед підприємств різної форми власності найбільш оптимістичні виробничі плани мають приватні (0,13), тоді як для державних і приватизованих підприємств відповідні значення становлять 0,03 та 0,02.

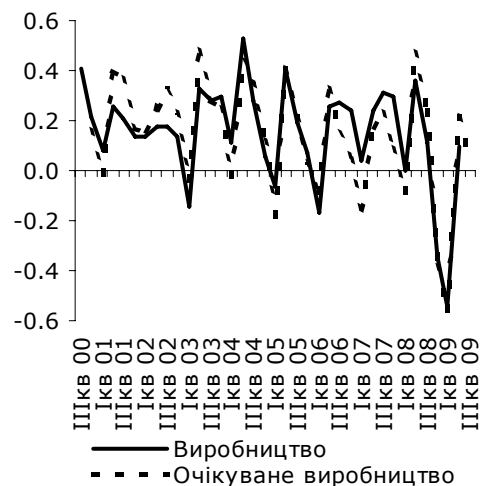
Попит, реалізація, нові замовлення

Після зменшення внутрішнього попиту, яке спостерігалось з жовтня 2008 року, в II-му кварталі 2009 р. відбулось покращення показників попиту:

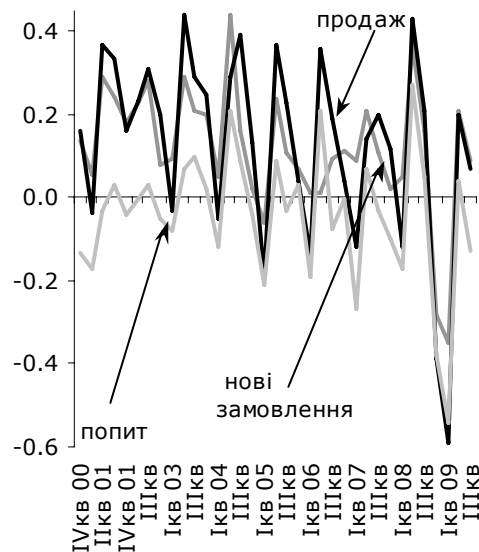
- значення *індексу попиту* підвищилось на 38 пунктів (з -0,67 в I-му кварталі до -0,29 в II-му). 17,1% опитаних керівників підприємств повідомили про зростання попиту і 48,3% — про його зменшення (в I-му кварталі ці показники становили 4,7% та 74,5% відповідно).
- у II-му кварталі обсяг реалізованої продукції значно збільшився порівняно до I-го кварталу: значення відповідного індексу підвищилось з -0,58 до 0,09.
- також менеджери відзначають також збільшення кількості нових замовлень: значення *індексу нових замовлень* підвищилось з -0,40 в I-му кварталі до 0,05 в II-му.
- Частка менеджерів, які оцінюють портфель замовлень як задовільний, дещо збільшилась в липні порівняно до квітня з 24,3% до 26,9%. А частка підприємств, що не мають портфеля замовлень, зменшилась з 40,4% у квітні до 31,6% в липні.

Однак на фоні обнадійливих тенденцій за результатами II-го кварталу, очікування менеджерів щодо попиту в наступні 3-4 місяці є дуже обережними. Зокрема значення *індексу очікуваного попиту* на III-й квартал знову має від'ємне значення та є меншим, ніж відповідне значення на II-й (-0,13 до 0,04). *Індекс очікуваної реалізації* також є меншим, ніж був на II-й квартал (0,07 до 0,2).

Індекси виробництва

Внутрішній попит: індекси очікувань

В III-му кварталі більше половини менеджерів (57,4%) не очікують суттєвих змін кількості нових замовлень порівняно до II-го кварталу: *індекс очікуваних нових замовлень* становить 0,09. Найбільш оптимістичні щодо отримання нових замовлень у III-му кварталі керівники підприємств промисловості будівельних матеріалів (0,21), найбільш песимістичні — легкої (-0,12) та поліграфічної (-0,11) галузей промисловості.

Перешкоди зростанню виробництва

Традиційно перше і друге місця у рейтингу перешкод зростанню виробництва посідають низький попит (65,9%) та надмірне оподаткування (49,2%). Хоча абсолютне значення перешкоди "низький попит" залишається високим, його зменшення на 2,1% додає до наших аргументів про покращення ситуації з попитом у II-му кварталі (див. Попит, РЕАЛІЗАЦІЯ, НОВІ ЗАМОВЛЕННЯ).

На третє місце в списку вийшов несприятливий регуляторний клімат. Важливість цієї перешкоди продовжує збільшуватись два квартали поспіль. В липні вона досягла свого найбільшого значення за 13 років проведення опитування (49,0%)! Слід зазначити, що значення цього показника є різним для підприємств різного розміру. Найнижчим воно є для великих підприємств (43,3%). Для малих і середніх підприємств несприятливий регуляторний клімат є вагомшою проблемою. Її відзначають 50,0% опитаних керівників малих підприємств та 51,5% — середніх підприємств.

Нестабільна політична ситуація перемістилась на четверте місце. Важливість цієї перешкоди дещо зменшилась: з 42,9% у квітні до 39,1% в липні.

Також дещо зменшилась для підприємств актуальність проблеми ліквідності: число опитаних менеджерів, на думку яких брак обігових коштів є перешкодою зростанню виробництва, скоротилось з 39,8% до 36,4%.

Число респондентів, які відзначили в якості перешкоди зростанню виробництва "високий конкурентний тиск", після зростання в квітні, в липні зменшилось з 33,8% до 25,2%.

Натомість у липні дещо збільшилась для підприємств актуальність проблеми доступності банківських кредитів (з 17,3% до 24,8%) та все ще залишається значущою перешкода "високі ставки кредитів" (18,6% у квітні і так само в липні).

У липні значно зменшилась важливість проблеми з енергозабезпеченням. Частка респондентів, що вважають це вагомою перешкодою для зростання виробництва, скоротилась майже вдвічі (з 15,6% в квітні до 8,5% у липні).

Крім того, слід зазначити, що в липні спостерігається продовження тенденції до зменшення важливості перешкоди "нестача кваліфікованих працівників" (з 4,8% до 3,5%). А от абсолютні значення проблеми застарілих технологій та браку виробничих потужностей дещо збільшились з 3,9% до 5,8% та з 1,7% до 3,9% відповідно.

Зайнятість

Тенденції II-го кварталу свідчать, що ситуація з зайнятістю на підприємствах поступово стабілізується. Так, спостерігається зменшення темпів скорочення рівня зайнятості: значення *індексу зайнятості* зросло до -0,30 у II-му кварталі з -0,45 в I-му. Частка менеджерів, які вважають, що рівень зайнятості на їхніх підприємствах задовільний для наявних обсягів виробництва, збільшилась з 64,6% у квітні до 67,8% в липні.

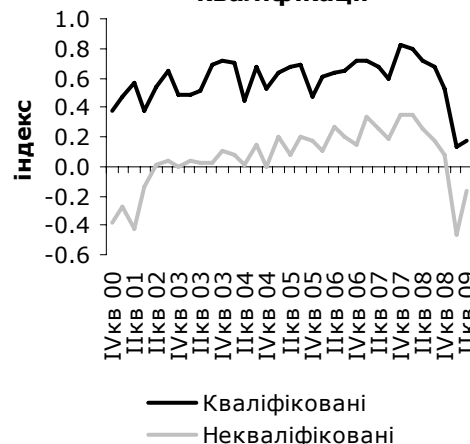
В III-му кварталі переважна більшість підприємств (87,0%) не очікують суттєвих змін зайнятості. Значення *індексу очікувань* дорівнює нулю. Це характерно для підприємств усіх галузей промисловості, форм власності та розмірів.

Частка підприємств, де є працівники у вимушених відпустках, зменшилась з 49,3% у I-му кварталі до 38,0% в II-му. Значення

Перешкоди зростанню виробництва

	IV 08	I 09	II 09	II 09 до I 09
Низький попит	75,1	68,0	65,9	-2,1
Надмірне оподаткування	49,3	50,2	49,2	-1,0
Несприятливий регуляторний клімат	20,7	37,7	49,0	+11,3
Високий регуляторний тиск	12,7	25,5	39,1	+13,6
Корупція	3,8	14,3	14,7	+0,4
Зміни в економічному законодавстві	5,6	19,0	10,5	-8,5
Нестабільна політична ситуація	41,8	42,9	39,1	-3,8
Проблеми ліквідності	41,3	39,8	36,4	-3,4
Високий конкурентний тиск	24,4	33,8	25,2	-8,6
Доступність кредитів	25,4	17,3	24,8	+7,5
Високі ставки кредитів	20,2	18,6	18,6	0
Брак сировини	22,1	19,5	17,1	-2,4
Проблеми з енергопостачанням	22,5	15,6	8,5	-7,1
Застарілі технології	6,6	3,9	5,8	+1,9
Брак виробничих потужностей	2,8	1,7	3,9	+2,2
Недостатньо кваліфікованих працівників	15,0	4,8	3,5	-1,3

Труднощі при пошуку працівників потрібної кваліфікації

відповідного індексу суттєво зменшилось з 0,31 до 0,11. Протягом III-го кварталу керівники підприємств очікують продовження зниження цього показника (-0,02). Частка підприємств з неповною зайнятістю зменшиться до 34,7%.

На думку опитаних менеджерів, труднощі при пошуку кваліфікованих кадрів у II-му кварталі дещо збільшились. Значення відповідного індексу зросло з 0,13 до 0,17. Зокрема, 38,6% респондентів вказали на те, що пошук кваліфікованих працівників у II-му кварталі став важчим, а полегшення пошуку відзначили 20,5% опитаних. За оцінками респондентів, у II-му кварталі ускладнився й пошук некваліфікованих працівників. Значення відповідного індексу зросло з -0,47 до -0,16.

ФІНАНСОВІ ПОКАЗНИКИ

Ціни

У II-му кварталі ціни на сировину та матеріали продовжили рости, причому більшими темпами, ніж очікували керівники підприємств. Так, значення *очікуваного індексу цін сировини* на II-й квартал становило 0,32, а значення фактичного індексу для цього кварталу дорівнює 0,38.

Ціни реалізації також продовжили зростання у II-му кварталі, але меншими темпами, ніж очікували менеджери. Так, значення *індексу очікуваних цін реалізації* на II-й квартал становило 0,19, а фактичний індекс для цього кварталу дорівнює 0,13.

У II-му кварталі менеджери прогнозують зростання цін сировини приблизно такими ж темпами, як і в II-му кварталі, а зростання цін реалізації — більшими темпами. Для цін на сировину та матеріали значення *індексу очікувань* на III-й квартал становить 0,35, а значення *індексу очікуваних цін реалізації* — 0,19

Прибутковість

Значення *індексу прибутковості* підвищилось з -0,44 в I-му кварталі до -0,11 в II-му. При цьому фінансові результати підприємств в II-му кварталі виявились гіршими, ніж очікували менеджери. Так, значення *індексу очікуваної прибутковості* на II-й квартал становило 0,06, а значення фактичного індексу для цього кварталу дорівнює -0,11. 32,4% опитаних керівників вказали на погіршення фінансових результатів, у 51,0% — вони не змінились і 16,7% керівників зазначили, що фінансові результати їхніх підприємств покращились протягом останніх трьох місяців. В I-му кварталі ці показники становили 52,2%, 43,0% та 4,8% відповідно.

Від'ємне значення *індексу прибутковості* спостерігається у всіх галузях промисловості. Найнижчі значення індексу зафіксовані для підприємств промисловості будівельних матеріалів (-0,50) та деревообробної (-0,46).

Переважна більшість менеджерів (70,1%) вважають, що фінансові результати їхніх підприємств істотно не зміняться в III-му кварталі порівняно до II-го, 15,2% — сподіваються на покращення і 14,7% — прогнозують погіршення фінансових результатів. Значення *індексу очікуваної прибутковості* близьке до нуля (0,02).

КОНКУРЕНТНИЙ ТИСК

На думку керівників підприємств, рівень конкурентного тиску з боку вітчизняних товаровиробників в II-му кварталі практично не змінився. Значення відповідного індексу становило -0,04 в I-му кварталі та -0,08 в II-му. Тільки менеджери підприємств поліграфічної промисловості відзначають посилення тиску (з 0,07 до 0,19). А на думку керівників підприємств деревообробної та важкої промисловості, конкурентний тиск, навпаки, істотно послабився. Значення індексу зменшилось, відповідно, з -0,09 до -0,55 та з 0,29 до -0,01.

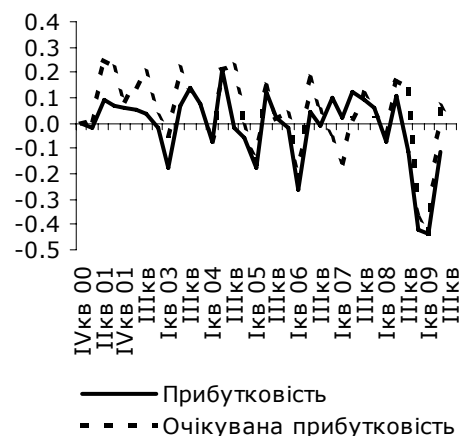
Індекси зайнятості

Індекси цін

Індекси прибутковості

Разом з тим, менеджери відзначають, що тиск з боку товаровиробників Росії/країн СНД та з боку інших іноземних виробників, порівняно з I-м кварталом, дещо посилюється. Значення індексів підвищилось, відповідно, з -0,55 до -0,37 та з -0,50 до -0,43.

Хоча конкурентний тиск з боку товаровиробників країн СНД та інших країн збільшився, однак головними конкурентами українських підприємств на внутрішньому ринку, за оцінками їх керівників, залишаються вітчизняні виробники: 29,6% респондентів визначили рівень конкурентного тиску з їхнього боку як сильний.

Додаток 1: Методологія

Всі індекси рахуються за єдиною методологією. Ми зараховуємо відповіді як +1, коли підприємство відповідає, що показник збільшився, 0 — якщо він не змінився і -1 — якщо зменшився. Наприклад, якщо зі 100 респондентів 20 вказали на зростання виробництва, 50 респондентів звітували про його скорочення, і 30 зазначили, що все залишилося без змін, то відповідне значення індексу буде -0,30. Додатне (від'ємне) значення індексу означає, що частка підприємств, де зросло виробництво, є більшою (меншою), ніж кількість тих, де виробництво скоротилось. Кожний індекс більший за +0,09 або менший за -0,09 є статистично значущим і відрізняється від нуля з ймовірністю помилки 5%.

Агрегований показник перспектив промисловості (*industrial confidence indicator*) розраховується як середнє арифметичне індексів очікуваних змін виробництва, оцінки обсягу нових замовлень та оцінки запасів готової продукції (останній зі знаком мінус).

Загальний показник "несприятливий регуляторний клімат" складається з трьох компонентів: (1) високий регуляторний тиск, (2) часті зміни в законодавстві та (3) корупція, і відображає частку респондентів, які вибрали принаймні один з перерахованих вище факторів.

Індекси конкурентного тиску обраховуються за подібною до інших індексів методологією. Шкала: -1 — немає або низький тиск, 0 — помірний тиск, 1 — високий тиск.

Підставою групування підприємств за розміром є кількість працівників. Ми виділяємо такі групи підприємств за розміром: малі (до 50 працівників), середні (51-250 працівників), великі середні (251-500 працівників), великі (501-1000 працівників) та найбільші (понад 1000 працівників). Іноді, коли немає суттєвих міжгрупових відмінностей, три останні групи ми називаємо групою великих підприємств.

За більш детальною інформацією про характеристики вибірки, структуру анкети, методологію обрахунку індексів та за повними даними дослідження звертайтеся до Оксани Кузяків kuziakiv@ier.kiev.ua.

Індекс конкурентного тиску з боку українських виробників

Галузь	Q4'08	Q1'09	Q2'09
Важка пром.	0,38	0,29	-0,01
Машинобуд.	-0,62	-0,47	-0,47
Деревообробна	-0,30	-0,09	-0,55
Будматеріали	0,12	-0,10	-0,04
Легка пром.	-0,04	-0,09	-0,13
Харчова пром.	0,23	0,34	0,31
Поліграфія	0,13	0,07	0,19

Кількість працівників, %

	Q2'09
Менше 50	37,8
51 — 250	39,0
251 — 500	10,4
501 — 1000	8,1
Більше 1000	4,6

Регіони, %

Львів	15,8
Київ	34,4
Харків	27,8
Хмельницький	12,4
Суми	9,7

Галузі промисловості, %

	Q2'09
Важка ¹ промисловість	10,4
Машинобудування	23,6
Обробка деревини	5,0
Будівельні матеріали	12,7
Легка промисловість	10,0
Харчова промисловість	21,6
Поліграфія	12,0
Інше	4,6

¹ До важкої промисловості ми відносимо металургію, хімічну, нафтохімічну та паливну промисловість.